

Ярослав Вікторович Москвін

асистент кафедри філософії та суспільних наук
Харківського національного медичного університету,
проспект Науки 4, 61022, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7207-4103>

Іван Вікторович Толстов

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціології
Українського державного університету залізничного транспорту,
майдан Фейєрбаха 7, 61050, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-5511-1670>

ПАТІЯ ТА ЕТИКА

В статті робиться аналіз важливості патичного (від патос/пафос), тобто чуттєво-логічного світосприйняття для етики. Актуальність дослідження патичних станів в етичному контексті обумовлюється недостатньою розвиненістю термінології в цій сфері а також складним та багатограним зв'язком етики з емоціями. Метою статті є представлення та аналіз концепту патії та його значущості для етики. Завданнями статті є доведення, що розуміння патичності може бути корисним для етичних теорій. Патія в тому значенні, яке ми представили в роботі, не віддаляє людину від істини, а наближає її до пізнання себе та навколишньої дійсності через свою суб'єктивність. Стани душі не просто впливають на наші рішення та формують нашу психіку, а демонструють, що індивід мислить почуттями. Така ситуація здається парадоксальною, проте в реальному мисленні людини складно відділити раціональне зерно від його емоційного забарвлення. Водночас патія є не тільки емоційним забарвленням – конотацією, а і формує денотат. Почуття заохочують до мислення та спрямовують увагу на певний конкретний елемент думки. Патія пов'язана з центром мислення та дії, а не тільки керується психікою. Стан людської психіки впливає на етику, але цей вплив може відбуватись по-різному. Патичний вплив на етику не може обмежуватись концепцією емотивізму, тому що не можна вважати, що всі наші етичні переконання повністю залежать від тих емоцій, які вони викликають у індивіда. Етика має свою унікальну сферу, яку не можна пояснити психофізичним детермінізмом, а етика емотивізму не дає достатніх підстав вважати себе єдиною теорією, яка спроможна дати відповіді щодо складних відношень патії та етики. Отже концепт патії має велике значення для екзистенціалізму, волюнтаризму та емотивізму, а також інших етичних теорій. Як висновок потрібно констатувати, що патія індивідуальна, хоча ми можемо виокремити її закономірності та соціальний вплив. Патія не заперечує логіку – патія створює наратив, з якого з'являється і мислення, і логіка, і наука як продукт людської творчості. Патія може виявитись тим, що заповнює прогалину, поєднує етику та психологію, але не на засадах еklekтизму, а на засадах сучасної філософії: як етики, так і гносеології.

Ключові слова: **патія, етика, емотивізм, екзистенція, присутність, суб'єктивність.**

Як цитувати: Москвін, Я., Толстов, І. (2023). Патія та етика. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки»*, (67), 34-40. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2023-67-04>

In cites: Moskvin, Y., Tolstov, I. (2023). Pathos and ethics. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"*, (67), 34-40. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2023-67-04> [In Ukrainian]

Важливість розвивати етичну термінологію обумовлюється тими змінами, які відбуваються в сучасному світі та приводять до нового розуміння етичної проблематики. Недостатність вітчизняної та загалом сучасної термінології в етиці призводить до примітивізації етичних доктрин та їх неадекватного розуміння. В той самий час сучасні етичні доктрини поділяються на ті, які відчують нестачу раціональності та ті, які ігнорують

важливість емоцій для етики. Візьмемо давньогрецьке поняття патосу, яке може означати пристрасть, емоцію, і навіть афект. Поняття існує, але його наслідки для етики недостатньо прояснені. Більше того, не дуже зрозуміло в яких контекстах воно може використовуватись. Однак проблема полягає не тільки в термінології, а також в тому, що патія (від «патос») – це ціла окрема сфера, яку недостатньо досліджують саме з філософської точки зору. Цим обумовлюється завдання нашої роботи.

Мета статті: проаналізувати концепт патії та його значущість для етики. Довести, що розуміння патії може бути корисним для етичних теорій.

Огляд попередніх досліджень і джерел. З вітчизняних мислителів концепт патії в своїх дослідженнях розвиває Сергій Дацюк, який уважно ставиться до термінології та наполягає на розрізненні патії та емоцій [Дацюк, 2013]. Спробуємо досягнути поняття патії та зрозуміти його значення для етики. Патія – це стан людської душі (або психіки), який є емоційно живим сприйняттям події. Слово «патія» походить від грецьк. пафос/патос (πάθος), однак має інший акцент ніж слово «пристрасть» (яке вважається вітчизняним відповідником грецького поняття) та використовується в ширшому контексті, отже повинно бути розглянуто окремо.

Таку історію поняття «патос» (πάθος) від античності до середньовіччя знаходимо в «Європейському словнику філософій»: «Термін *perturbatio*, що відлунює визначення емоцій як *motus turbidus*, насичений філософською зневагою. Як і етична категорія *apatia* (ἀπάθεια), це слово пасує до теорії чесно, де *добре* – це лише синонім *раціонального*, тоді як будь-яка форма афективності зустрічає недовіру. Августин відкидає стоїчний ідеал незворушного мудреця, якого ніщо не розгубить, не роздратує, не зворушить. Для нього той, хто ніколи не радіє, не має жодного бажання, не страждає та нічого, по суті, не боїться є нечутливим до добра та зла. Адже християнська етика вимагає, щоб ми любили Бога, щоб ми бажали добра та ненавиділи зло. Нам необхідні розкаяння у скоєних гріхах та острах покарання. Як вірити без пориву та каятись без сліз? Чим би було милосердя без співчуття, страх без тремтіння? Християнин – це істота із плоті та крові. Він втратить свою *humanitas*, якщо житиме в суворості, що є не чим іншим, як погордою та марнотою (ibid., XIV, 9, 6). Християнин знає, що після падіння він приречений на помилки, тому йому слід відчувати та почувати. Він знає, що пристрасті – результат первісного гріха, спогад про втрачений рай. Адже афекти – це лише викривлення волі, яка була абсолютно доброю і лише після падіння роздвоїлася на добру і злу. Стосунки між добрим та злим – цілковито афективні: емоції змушують нас грішити, але вони також становлять єдину дорогу до спасіння. Нас врятує не розум.» [Європейський словник філософій, 2011, с. 483]. Отже, Августин повертається до поняття *πάθος* в етико-релігійному контексті, а це означає, що з цього часу патія стає зв'язаною з етикою. В середні віки не можна було розділити відчуття та мислення, тому що розкол між цими поняттями відбувся тільки в епоху модерну. Надалі феномен відчуття перекочовує в нові області та науки, які з'являються: психологію, когнітивістику та інші експериментальні науки. Треба наголосити, що патичність не обмежується пасивністю психіки. Звичайно, як і будь-який психічний стан – це реакція на зовнішні події, але далі патія може розвиватись за своєю власною логікою. Якщо емоції прямо залежать від фізичного стану організму, то патія вже є певним рефлексивним сприйняттям реальності, її відчуттям і сприйманням наявних емоцій в певний спосіб.

Філософами, які глибоко розуміли важливість патичних станів були екзистенціалісти. Екзистенціальна етика ХХ ст. завжди мала прямий та безпосередній зв'язок із станами душі. Етика філософів, яких називають екзистенціалістами (С. К'еркегор, Ф. Ніцше, М. Гайдеггер, Ж-П. Сартр, А. Камю, М. Бердяєв, Л. Шестов, навіть Л. Українка) максимально різна. Певно, єдине, що об'єднує їх – це визнання важливості екзистенції: особливого відчуття існування [Kierkegaard, 2009]. Екзистенція завжди включена в контекст життя, але з неї ніколи не можна вичленити думки та емоції окремо, складна матерія психіки не дає зробити цього. Якщо узагальнити, то екзистенціалісти звертали увагу на особисту волю людини та завжди підкреслювали її важливість під час морального вибору. З їхньої точки зору правильний вчинок (навіть якщо його правильність доводиться беззаперечними та залізними аргументами) не може вважатися справді етичним та морально добрим, якщо він робиться з відчуттям образи, ненависті або злого умислу. Саме ці патичні стани нівелюють добрі наміри людини. Якщо замість любові людиною рухає злоба (навіть якщо людина здійснює благодіяння) її вчинок є нещирим, її душа знаходиться в небезпеці – людина деградує. В такій етиці раціональний жест добра ще не означає добро, зовнішній акт може бути відірваним від емпатії – життя душі.

Наведемо декілька різновидів патичних станів. Існує величезна кількість патій: симпатія, антипатія, емпатія, апатія; навіть, психопатія тощо. Це тільки ті терміни, які увійшли в обіг, проте існує безліч інших людських станів, які поки ще не стали академічними термінами або окремим предметом наукового осмислення. Ба більше, патія – це не просто почуття, вона пов'язує *emotio* та *ratio*. Патичні стани можуть бути як корисними, так і згубними для суб'єкта в психологічних та етичних вимірах. Прикладом хронічної патії певного штибу може вважатися ресентимент, поняття, яке ввів Фрідріх Ніцше [Лютій, 2017] та в XX ст. опрацьовував Макс Шелер [Scheler, 1972] та інші дослідники. Присутність і *Dasein* в розумінні Мартіна Гайдеггера також можна вважати розвиненими концептами патичних рефлексій. Можна навести ще багато станів психіки, які є патичними, водночас треба розуміти, що не кожен психічний стан знаходить свою філософську інтерпретацію. Водночас патія може відбуватися на всіх рівнях, від негативних варіантів сприйняття реальності таких як депресія, апатія – до вкрай позитивних, таких як симпатія, ейфорія або навіть екстаз. Між цими крайнощами знаходиться весь спектр того як ми відчуваємо життя. Сумнів, занепокоєння, журба або відчуття непевненості – все це, з одного боку, почуття, але при подальшому розгляданні вони несуть свою *логіку мислення*, тому що обробляються розумом. Якщо скептицизм за своїм задумом відноситься до раціональної позиції, то цинізм вже є прикладом патичного погляду на речі – окрім емоційного знецінення соціальних домовленостей він несе певну філософію. Ідеї, думки, гадки можуть керувати патією та водночас *керуватися* нею. Разом із відчуттям непевненості та емоційними коливаннями існують стани готовності та безперечної впевненості. Прозріння може вважатися певним станом, одкровення також має зв'язок з патією, захоплення завжди патичне, а внутрішнє перетворення не може відбутися без синхронізації всіх рівнів людини – про такого роду перетворення писав Карл Юнг [Юнг, 2013]. В цьому разі патія веде до розвитку індивідуального самопізнання. І це тільки мала частина прикладів станів душі людини, які потрібно дослідити у їх зв'язку з практичною філософією – етикою.

Іноді патичний стан може захопити людину і не дати їй мислити. Точніше не дати їй мислити в іншому ракурсі, пускаючи думки по одному тому ж самому колу, обмежуючі уяву та не даючи можливості розвиватися й перейти на новий рівень свідомості. Кожний наступний рівень свідомості повинен включати в себе все те, що існувало раніше, але дивитися більш об'ємно, розуміти нові нюанси та складнощі. Самопізнання завжди є чудесним феноменом, який в деякому сенсі протирічить природному стану, тому що природі не обов'язково осмислювати себе, щоби існувати. Потрібно зафіксувати принципову позицію – смисл існує не тільки у формулах та схемах, він існує в мотивації людини, а мотивація, судячи з усього, завжди залежить від патії.

Одним із джерел звернення до патії як до моральної якості можна вважати християнську етику. Християнське коріння патії полягає в співчутті – емпатії: етиці, яку розвивали отці церкви (наприклад, Августин див. вище) та встановили її в самий центр філософування. Увага до душевного стану не обов'язково означає виправдання всіх станів душі та обов'язкове слідування за ними. Навпаки – той, хто розуміє важливість відчуження розуміє і його наслідки, а той хто не зважає на це – опиняється під неусвідомленим тиском своєї психіки. Також дослідження патії може відкрити секрет розуміння, для якого недостатньо просто знати мову, потрібно ще щось, наприклад, збіг патичних станів у декількох людей. Герменевтика також відчуває необхідність бути на одній хвилі, а отже мовець та слухач повинні відчувати збіжний душевний стан. Саме тому герменевтика народилась в християнському контексті як глибоке занурення в біблійні тексти: там, де як дух, так і літера мають значимість.

Статус емоцій замінювався в залежності від епохи, і в раціоналістичний час модерну патію недооцінювали, але важливість уваги до почуттів так чи інакше повернулась в сферу філософського осмислення. Відмітимо, що саме по собі соматичне буття не може бути сферою етики. Тільки коли ми відсторонимось від тіла як суто біологічного організму можна говорити про філософське осмислення патій. Філософська патичність – це не тільки рефлексивність та механістичність матерії, а і рефлексивність розуму, тобто самоосмислення процесу життя. Цей процес не є суто хімікобіологічним, психофізичним або механістичним. Повним чином він існує тільки в філософському дискурсивному полі, яке дуже схоже на психологічне розуміння, але ні в якому разі не є тільки психічним.

Відсутність чистого психологізму – одне із правил філософії, як зазначав засновник феноменології Едмунд Гуссерль, який виступав проти психологізму як універсального принципу, який зводить всі суб'єктивні поняття людини до станів психіки [Гуссерль, 2020]. Проте чи є концепт патії епістемним психологізмом? Ні, тому що психологізм виводить будь-який феномен із психіки, а патія, хоча як стан і представляє собою реакцію в організмі, проте не закінчується реактивністю, а тільки починається як реакція і продовжується надалі в мисленні. Реальність репрезентується в мисленні кризь патію. Якщо вважати, що етика має справу тільки з психологічними станами, то це забирає в неї її сферу. Іноді емоції засліплюють людину та ведуть її до «автоматичного» стану, про що зазначав Б. Спіноза в своїй «Етиці» [Спіноза, 2020]. В такому разі патію потрібно розглядати в межах природничих наук. Етика Б. Спінози передбачила появу експериментальної психології. Когнітивістика може відповісти на багато питань про те *чому* людина відчуває або *задля чого*, але не *навіщо* вона відчуває саме так а не інакше – для цього вже знадобиться філософія [Козловський, 2021].

Сфера етики не може бути *повністю* обумовлена станом психіки і вона також не може бути обумовлена матеріалістичним сцієнтизмом. В іншому випадку вийде такий псевдофілософський детермінізм, як у Роберта Сапольскі [Сапольскі, 2021]. Якщо суб'єкт повністю керується своїм організмом та оточенням, то йому нічого не змінити, значить не можна вважати будь-яку його поведінку доброю чи поганою. Андрій Баумейстер підтверджує думку, що подібний сцієнтизм намагається охопити всі сфери та диктувати там свої правила, силлячись довести, що будь-яка наука має існувати тільки за правилами природничих наук [Баумейстер, 2012]. Раціональність є лише частиною свідомості людини, яка має глибину (несвідоме), висоту (трансцендентне) та шлях (нарратив), які разом генерують світогляд людини.

В контексті цієї проблематики знову постає питання про те, чи існує справжня ворожнеча між почуттями та розумом? Протистояння між відчуттям та мисленням мало місце в історії та науці, але зараз, разом із сприйняттям патії як окремої та самодостатньої сфери, ми можемо запропонувати патію як ще один, третій елемент, який вирішить протиріччя між цими двома сферами, тому що має в собі як елементи першого, так і другого методу пізнання реальності. Раціональність не може існувати без того, хто її сприймає, а сприймати можна тільки рефлексуючи, що також підтверджує феноменологія.

Наслідки невизначеності сфери патії для етичних теорій. Спробуємо оглянути деякі важливі етичні концепції на предмет зв'язку з патією. Етика Іммануїла Канта представляє собою раціоналістичну етику. Тільки раціонально мисляча істота спроможна бути моральною [Кант, 2004]. Етичною ж є тільки та життєва стратегія, яка прораховується розумом якнайдалі. Все, що не може бути зведено до операцій розуму вже стосується скоріше віри, а не моралі. В такому погляді етика є наслідком мислення та прямо відображає розвиток, якого досягла людина: чим простіше її думки – тим примітивніша її мораль. З точки зору І. Канта тільки «думаюча істота» може сформувати етику, адекватну суспільству, але не «співчуваюча істота». В цьому разі ми бачимо нівелювання та ігнорування патії в контексті теорії, що з плином часу виявилось слабким боком такої етики.

Впродовж свого історичного розвитку етичну теорію нерідко хитало або в бік релігійного доктринерства або в бік «стерильного» раціоналізму. В ХХ ст. відбулося зациклення етики на крайнощах суб'єктивізму (в континентальній філософській традиції) та емотивізму (в атлантичній філософській традиції). Отже така етика стає суб'єктивістською (як у С. К'єркегора або М. Бердяєва) або прямо суб'єктивною (як у А. Шопенгауера та Ф. Ніцше) і перестає бути універсальною. Після завершення ХХ ст. стало зрозуміло, що про патію можна говорити не тільки мовою екзистенціалістів, потрібно включати патію в більш широкий контекст та формулювати її закономірності.

Емотивізм як неопозитивізм зводить сферу етики до емоцій [MacIntyre, 1994]. Якщо етика є тільки конотацією (відношенням до об'єкту), тільки емоцією (ставленням до предмету думки) тобто тільки психічною рефлексією організму людини на подію – це означає загалом втрату «простору» для етики. Отже якщо науковці доводять зв'язок емоцій з якоюсь подією (як зв'язок подразника з набутим рефлексом) можна казати про емоцію як єдиний спосіб говорити про добро та зло. Водночас патія не повинна розумітись виключно як емоція, вона має доступ як до почуттів, так і до мислення. Саме тому сферу патії потрібно визначити як те, що направляє почуття та ум, віру та розум, мотивацію та раціональність, враження та рацію, порив та думку. Будь-яка інтерпретативна модель може адекватно пояснити мотиви людини

розуміючи їх зв'язок як з почуттями – так і з їх переосмисленням.

Можна умовно описати кругообіг патичних станів як таку послідовність:

Подія – Емоція – Патія – Розмірковування – Патія – Подія.

З початку відбувається зовнішня подія, яка зазвичай передує усіякому сприйняттю. Подія так чи інакше викликає певні почуття, над якими людина не владна. Патія, яка з'являється разом з емоцією веде до наступного етапу, обдумуванню, або навіть аналізу подій. Тут вже дуже важливо який саме це буде аналіз та як загалом суб'єкт налаштований на раціональне осмислення. Наприклад, якщо людина знаходиться в депресії – то її розмірковування будуть знаходити виключно негативні аспекти будь-якої власної дії. Якщо ж людина налаштована на життя позитивно – то і думки будуть спрямовуватися на конструктивний розвиток та еволюціонувати. Ці роздуми, в свою чергу, також викликають нову патію, яка вже не так схожа на емоцію – нова патія буде більш рефлексивною і, можливо, більш спроможною змінити подальші дії індивіда. Коли рішення прийнято – відбувається нова дія, і не обов'язково зовнішня дія – це може внутрішній процес. Можна зауважити як гіпотезу, що без патії жодна дія не відбувається: тому що для будь-якої дії потрібна мотивація. Чому ми майже кожен момент свого життя обираємо одну конкретну дію серед інших можливих? Тому що маєм внутрішнє емоційне ставлення до потенційної дії як до майбутньої події, яка є для нас більш важливою саме зараз. Звичайно ця модель дещо спрощує складні процеси, які відбуваються в нас і іноді індивід діє автоматично, але зазвичай всі наші важливі дії і зокрема їх розрізнення на важливі та неважливі відбувається не тільки через розум (ми не настільки схожі зі штучним інтелектом), а найперше через патію – якість реальне почуття.

Результати нашої статті спонукають уважніше віднести до ролі суб'єктивних станів для етики. Стани душі не просто впливають на наші рішення та формують нашу психіку, ядро цього процесу в тому, що індивід думає почуттями. Патія в тому значенні, яке ми представили в роботі, не віддаляє людину від істини, а наближає її до пізнання себе та навколишньої дійсності через свою унікальну реальність. Окремо треба наголосити на тому, що це не означає крах раціоналістичного підходу в гносеології, але вказує його своєрідну залежність від думачого та відчуваючого суб'єкта. Ця залежність не є прямим управлінням мислення патією, а скоріше патичною «іскрою», яка «запалює» раціональні та, в тому числі, аналітичні процеси. Представлена нами патична герменевтика є як гносеологічною позицією, так і практичною філософією – етикою. Що стосується етики, то стан людської психіки, по-перше, впливає на неї, але цей вплив може бути дуже різноманітним. І, по-друге, патичний вплив на етику не може обмежуватись суто концепцією емотивізму, тому що не можна вважати, що всі наші етичні переконання повністю залежать від тих емоцій, які вони викликають або викликали у людини та суспільства. Етика має свою унікальну сферу, яку не можна пояснити психофізичним детермінізмом, а етика емотивізму не дає достатніх підстав вважати себе єдиною теорією, яка спроможна дати відповіді щодо багатоскладових і багатосарових відношень патії та етики.

Патія індивідуальна, хоча ми й можемо виокремити її закономірності та соціальний вплив. Також стає зрозумілим, що концепт патії спроможний закрити слабкі місця в багатьох відомих етичних концепціях, серед яких емотивізм, кантіанство, екзистенціалізм, волюнтаризм тощо. Якщо раціоналістичній етиці не вистачає простору, де вона підходить до почуттів, то патія може виявитись тим, що заповнить прогалину, але не на засадах «субординації» (де емоції керують розумом) або еклектизму (де вони хаотично впливають одне на інше), а на засадах метафізики, яка бачить етику в філософсько-антропологічному контексті. Патія не заперечує логіку – патія створює наратив, з якого з'являється і мислення, і логіка, і наука. Саме тому майбутні філософські дослідження патії так необхідні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баумейстер А. Біля джерел мислення і буття. Вибрані філософські етюди. Київ: Дух і літера, 2012. 480 с.
2. Бергсон А. Творча еволюція; пер. з франц. Р. Осадчука. Київ: Вид-во Жупанського, 2010. 318 с.
3. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії. Пер. з нім. В. Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
4. Дацок С. Момент філософії. Київ: Ника-Центр, 2013. 280 с.
5. Європейський словник філософії: лексикон неперекладностей / під ред. Б. Кассен; пер. з франц. Том перший. Київ: Дух і Літера, 2011. 576 с.

6. Кант І. Естетика. Критика естетичної здатності судження; пер з нім. Б. Гавришківа. Львів: Аверс, 2007. 360 с.
7. Кант І. Критика практичного розуму; пер. з нім. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2004. 240 с.
8. Козловський І. Екзистенційний інтелект: курс лекцій. Електронний ресурс «Біла кава». Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hnjvULGlr5g&list=PL4tEj-67A02M9B17ettlbf2Q8d75GfJ-J> Дата звернення: 27.11.23
9. Лютий Т. Ніцше. Самоперевершення. Київ: Темпора, 2017. 976 с.
10. Медитації Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Ж.-М. Бейсад, Ж.-Л. Марйон, К.С. Он-Ван-Кун; пер. з франц. і лат. Київ: Дух і Літера, 2014. 368 с.
11. Сапольскі Р. Біологія поведінки: причини доброго і поганого в нас ; пер. з англ. О. Любенко. Київ: Наш Формат, 2021. 672 с.
12. Спіноза Б. Етика; пер. з лат. Київ: Андрюм, 2020. 210 с.
13. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці; пер. з франц. П. Тарашука. Київ: Komubook, 2020. 452 с.
14. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме; пер. з нім. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2013. 588 с.
15. Ясперс К. Психологія світоглядів; пер. з нім. О. Кислюка, Р. Осадчука. Київ: Юніверс, 2009. 464 с.
16. Kierkegaard S. Concluding Unscientific Postscript; trans. from Danish by A. Hannay. Cambridge University Press, 2009. 584 p.
17. MacIntyre A. Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopaedia, Genealogy, and Tradition. Notre Dame, Indiana: Univ. of Notre Dame Pr., 1994. 252 p.
18. Milbank J. The Radical Orthodoxy Reader. London: Routledge, 2009. 430 p.
19. Scheler M. Ressentiment; trans. from German, Schocken books, 1972. 201 p.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Yaroslav V. Moskvina, assistant of the Department of Philosophy and social sciences, Kharkiv National Medical University, 4 Nauky avenue, Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7207-4103>

Ivan V. Tolstov, head of the philosophy and sociology department, candidate of philosophic sciences, associate professor of Ukrainian State University of Railway Transport, Feuerbach Square 7, Kharkiv, 61050, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5511-1670>

PATHOS AND ETHICS

The article analyzes the importance of pathos, i.e. sensory-logical worldview for ethics. The relevance of the study of pathos states in the ethical context is due to the insufficient development of terminology in this area, as well as the complex and multifaceted connection between ethics and emotions. The purpose of the article is to present and analyze the concept of passion and its significance for ethics. The aim of the article is to prove that an understanding of pathos can be useful for ethical theories. Passion in the sense that we presented in the work does not distance a person from the truth, but brings him closer to knowing himself and the surrounding reality through his subjectivity. States of mind not only influence our decisions and shape our psyche, but demonstrate that an individual think with feelings. Such a situation seems paradoxical, but in human thinking it is really difficult to separate the rational grain and its emotional coloring. At the same time, passion is not only an emotional coloring – a connotation, but also forms a denotation. Feelings encourage thinking and direct attention to a specific element of thought. Passion is connected to the center of thought and action, and is not only driven by the psyche. The state of the human psyche affects ethics, but this influence can occur in different ways. Pathos influence on ethics cannot be limited to the concept of emotivism, because it cannot be assumed that all our ethical beliefs depend entirely on the emotions they evoke in the individual. Ethics has its own unique sphere, which cannot be explained by psychophysical determinism, and the ethics of emotivism does not give sufficient grounds to consider itself the only theory capable of providing answers to the complex relationship between passion and ethics. Therefore, the concept of passion is of great importance for existentialism, voluntarism and emotivism, as well as other ethical theories. As a conclusion, it is necessary to state that passion is individual, although we can single out its regularities and social influence. Passion does not negate logic – passion creates a narrative from which

thinking, logic, and science emerge. Pathos can turn out to be something that fills the gap, combines ethics and psychology, but not on the basis of eclecticism, but on the basis of philosophy: ethics and epistemology.

Keywords: **pathos, passion, ethics, emotivism, existence, presence, subjectivity.**

REFERENCES

1. Baumeister A. Bilia dzherel myslennia i buttia. Vybrani filosofski etiudy. Kyiv: Dukh i litera, 2012. 480 s. (In Ukrainian).
2. Berhson A. Tvorchia evoliutsiia; per. z frants. R. Osadchuka. Kyiv: Vyd-vo Zhupanskoho, 2010. 318 s. (In Ukrainian).
3. Huserl E. Idei chystoi fenomenolohii i fenomenolohichnoi filosofii. Per. z nim. V. Kebuladze. Kharkiv: Folio, 2020. 348 s. (In Ukrainian).
4. Datsiuk S. Moment fylosofyy. Kyev: Nyka-Tsentr, 2013. 280 s. (In Ukrainian).
5. Yevropeyskyi slovnyk filosofii: leksykon neperekladnostei / pid red. B. Kassen; per. z frants. Tom pershyi. Kyiv: Dukh i Litera, 2011. 576 s. (In Ukrainian).
6. Kant I. Estetyka. Krytyka estetychnoi zdatnosti sudzhennia; per z nim. B. Havryshkiva. Lviv: Avers, 2007. 360 s. (In Ukrainian).
7. Kant I. Krytyka praktychnoho rozumu; per. z nim. I. Burkovskoho. Kyiv: Yunivers, 2004. 240 s. (In Ukrainian).
8. Kozlovskiy I. Ekzystentsiinyi intelekt: kurs leksii. Elektronnyi resurs «Bila kava». Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=hnjvULGlr5g&list=PL4tEj-67A02M9B17ettlbf2Q8d75GfJ-J> Data zvernennia: 27.11.23 (In Ukrainian).
9. Liutyi T. Nitsshe. Samoperevershennia. Kyiv: Tempora, 2017. 976 s. (In Ukrainian).
10. Medytatsii Dekarta u dzerkali suchasnykh tлумachen: Zh.-M. Beisad, Zh.-L. Marion, K.S. On-Van-Kun; per. z frants. i lat. Kyiv: Dukh i Litera, 2014. 368 s. (In Ukrainian).
11. Sapolski R. Biolohiia povedinky: prychny dobroho i pohanoho v nas; per. z anhl. O. Liubenko. Kyiv: Nash Format, 2021. 672 s. (In Ukrainian).
12. Spinoza B. Etyka; per. z lat. Kyiv: Androum, 2020. 210 s. (In Ukrainian).
13. Fuko M. Nahliadaty y karaty. Narodzhennia viaznyi; per. z frants. P. Tarashchuka. Kyiv: Komubook, 2020. 452 s. (In Ukrainian).
14. Yunh K. Arkhetypy i kolektyvne nesvidome; per. z nim. K. Kotiuk. Lviv: Astroliabiiia, 2013. 588 s. (In Ukrainian).
15. Yaspers K. Psykholohiia svitohliadiv; per. z nim. O. Kysliuka, R. Osadchuka. Kyiv: Yunivers, 2009. 464 s. (In Ukrainian).
16. Kierkegaard S. Concluding Unscientific Postscript; trans. from Danish by A. Hannay. Cambridge University Press, 2009. 584 p. (In English).
17. MacIntyre A. Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopaedia, Genealogy, and Tradition. Notre Dame, Indiana: Univ. of Notre Dame Pr., 1994. 252 p. (In English).
18. Milbank J. The Radical Orthodoxy Reader. London: Routledge, 2009. 430 p. (In English).
19. Scheler M. Ressentiment; trans. from German, Schoken books, 1972. 201 p. (In English).

The article was received by the editors 09.04.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023